

Sunt câțiva ani de când un vechi amic, personalitate complexă, de o mare inteligență, m-a întrebat dacă mai există un "front istoric românesc" așa cum se întâmplase înainte de Revoluție. În fața încurcăturii mele s-a grăbit să-mi explice că și în România vechiului regim din anii 1948-1989 acesta fusese tot un slogan propagandistic al puterii comuniste. O adevărată istoriografie trăise doar prin contribuțiile, unele cu totul remarcabile, ale unor personalități izolate. Cazul, poate cel mai interesant, era al regretatului academician David Prodan, intelectual de stânga încă dinainte de război complet înstrăinat de "frontul istoric" oficial.

Slogan sau nu, "frontul istoric" creat de noua putere zdrobise, ca și în atâtea alte cazuri și anteriorul sistem "burghez" de ocrotire, conservare-restaurare și punere în valoare a monumentelor istorice. Noua Academie a RPR "însărcinase" pe unul dintre noii săi titulari să lichideze trecutul reprezentat de nici măcar sexagenara Comisiune a Monumentelor Istorice. Cu ultimul său președinte Alexandru Lapedatu – dus deja pe drumul fără întoarcere al temniței Sighetului - compusă din oameni de înaltă valoare, numiți prin înaltul Decret regal din 29 decembrie 1947, între cele de pe urmă ale majestății sale, regele Mihai I, Comisiunea Monumentelor Istorice avea să fie "escamotată" prin noua organizare a Academiei în vara anului 1948. De altfel metoda suprimărilor în lunile calde ale verii a rămas până mai ieri o practică încununată totdeauna de succes, însăși Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice și Direcția sale operative aplicându-i-se lovitura de grație în vara anului 1994.

În entuziasmul revoluționar al iernii 1989/1990 și în dorința reînnoirii unei legături organice între preschimbarea revoluționară și România de drept a părinților sau bunicilor unora dintre noi, am resuscitat imaginea vechii Comisiuni a

Momentelor Istorice, a precursorilor ei, în tot ceea ce am făcut în anii 1990-1992, în chinuita zidire a Direcției Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice. Viziunea noastră răzbătea și în alcătuirea numărului pe anul 1992 a Revistei Monumentelor Istorice apărut, simptomatic, abia în 1998. Viziune aniversară, desigur, prețuitoare a contribuțiilor celor ce osteniseră în domeniul "monumentalisticii", cuvânt ce evocă mai bine activitatea inițiată de marele precursor Alexandru Odobescu.

Și totuși, începuturile Comisiunii Monumentelor Istorice fuseseră puse sub semnul unei grave controverse asupra principiilor școlii lui Viollet-le-Duc, reprezentate și aplicate în principatul și apoi vechiul regat al României de elevul acestuia Lecomte-du-Nouÿ. Controversă depășită pe plan mondial de evoluția conceptelor de conservare și restaurare mai apropiate de sensul dat lor de John Ruskin decât de Viollet-le-Duc. Dar memoriile – de dincolo de mormânt – ale unicului urmaș al lui Odobescu, Alexandru Tzigara-Samurçaș (1872-1952), memorii apărute abia după Revoluție, aruncă o lumină nouă asupra unui dosar aparent închis. Serviciul de restaurare condus de Lecomte-du-Nouÿ nu pare să fi creat numai monștri izvorâți din intuiția arhitectului asupra a ceea ce ar fi voit să facă - mai bine - vechii ziditori ai monumentelor. Înființarea acestui serviciu a apărut din acțiunea conjugată a principelui Carol I și a lui Alexandru Odobescu. Principele, cu studii de istoria artei, a fost impresionat de Viollet-le-Duc, întâlnit la una dintre recepțiile imperiale de la Compiègne, unde Napoléon al III-lea și împărăteasa Eugenia invitau personajele de marcă ale științelor, tehnicii și artelor. Atunci când chestiunea monumentelor istorice românești, treptat cunoscute și apreciate de tânărul principe, a devenit presantă și posibilitățile financiare au permis-o, la cererea suveranului, savantul profesor de arheologie de la Universitatea bucureștea-

nă, Alexandru Odobescu a apelat la Viollet-le-Duc.

În pofida unor principii enunțate peremptoriu și a unor lucrări unde reconstrucția dacă nu chiar construirea din nou păreau să precumpănească asupra restaurării, în vremurile din urmă se poate observa un adevărat reviriment în aprecierea operei lui Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc (1814-1879). Caracterizat drept arhitect-arheolog încă mai de mult, el ilustrează, în primul rând, strălucitor, cercetarea istorico-arheologică a monumentelor. În direcția schițată de Prosper Mérimée, Viollet-le-Duc a creat mai cu seamă prin al său *Dictionnaire raisonné...* o uriașă bază de date, indispensabilă oricărei conservări sau restaurări a monumentelor istorice. Aplicarea rezultatelor cercetării în conservarea-restaurarea monumentelor, efectuată chiar de către marele arhitect este înfățișată, pilduitor, într-o sală - cam prăfuită - a castelului din Carcassonne.

Un recent popas la Blois mi-a dat prilejul de a constata generala emulație din Franța vremurilor lui Louis Philippe și Napoléon al III-lea pentru cercetarea temeinică a monumentelor înaintea restaurării. Castelul din Blois a fost restaurat, sub direcția lui Felix Duban (1797-1870), din 1845 și până la sfârșitul vieții acestui arhitect. Simptomatic pentru modul său de abordare a restaurării castelului, proiectele dintâi ale lui Felix Duban – primul mare premiu de arhitectură la Ecôle des Beaux-Arts (1832) – au fost restaurarea porticului Octaviei și al unei case din Pompei. Cercetările arheologice, de parament, privitoare la materialele construcției și decorației au conferit restaurării castelului din Blois un caracter exemplar.

Revenind în România ultimului pătrar al secolului al XIX-lea, trebuie spus că, măcar din punctul de vedere al calității, valoarea lucrărilor executate sub conducerea arhitectului Lecomte-du-Nouÿ – susținut neprecupețit, până la capăt de regele Carol I – a fost recunoscută de specialiștii români și străini.

Din experiența acestor prime restaurări, în România au fost începute lucrările Serviciului Tehnic al Casei Bisericii

și apoi al Comisiunii Monumentelor Istorice. Și trebuie remarcat, între altele, că printre primele proiecte ale lui Nicolae Ghica-Budești – viitorul șef al acestui serviciu, s-a numărat replica bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Iași, reconstruită de Lecomte-du-Nouÿ, proiect materializat cu prilejul expoziției jubiliare din 1906, deasupra parcului Carol, la Filaret. Înalta pregătire de specialitate, adesea făcută sau completată în străinătate, în Franța cel mai adesea, frecventarea atâtor monumente ale României – și *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia (1927-1936)* a aceluiași Nicolae Ghica-Budești este o dovadă -, înlesnirea considerabilă creată de conducerea Comisiunii Monumentelor Istorice de către Nicolae Iorga, au dat arhitecților restauratori activi sau formați în etapa dintre cele două războaie mondiale atuul important al cunoașterii, profunde atunci, a istoriei monumentelor istorice precum și a marilor curente de idei europene în acest domeniu. Cu arhitecții Ștefan Balș și Virgil Antonescu această pleiadă românească a restaurării s-a stins sub ochii noștri.

* * *

Fără îndoială aceste prime pagini ar putea părea destul de îndepărtate de etapa ultimilor treizeci de ani "before present" a subiectului comunicării mele. Personalitatea lui Vasile Drăguț dă însă cheia acestei legături. Când, în 1968, pe atunci tânărul licențiat în filozofie și istoria artei Vasile Drăguț devenea directorul Direcției Muzeu și Monumente apoi a Direcției Monumentelor Istorice și de Artă și, în cele din urmă al Direcției Patrimoniului Cultural Național el era primul „civil”, sunt tentat a spune, ce succeda liniei de arhitecți – Bilciurescu, Bordenache, Grigore Ionescu – ce diriguise până atunci restaurarea monumentelor istorice în România comunistă.

Venirea sa în fruntea Direcției Monumentelor Istorice și apariția, din 1970, a *Buletinului Monumentelor Istorice* (ulterior *Revista Muzeelor și Monumentelor*) făceau, în scurta etapă de relativă liberalizare a regimului comunist, atât de necesara racordare cu tradiția, cu lumea europeană,

cât și o cotitură în cercetarea monumentelor istorice. Rezultatele aveau să se arate atât prin însăși opera lui Vasile Drăguț și a apropiaților săi colaboratori istorici de artă, prin monografia domnului Gheorghe Cantacuzino asupra fortificațiilor medievale ale Țării Românești și, în domeniul atât de special al istoriei urbanismului, de studiile doamnei arhitect Eugenia Greceanu privitoare la Pitești, Botoșani și Roman.

Ca și în alte țări - cazul Franței îmi este mai bine cunoscut - rolul și ponderea cercetării istorico-arheologice și de istoria artei în cadrul conservării-restaurării monumentelor au făcut nu o dată obiectul unor dezbateri. În ultimul deceniu la noi - de mai bine de un sfert de veac în Franța - chestiunea s-a pus foarte concret în repartiția fondurilor, în procentele acordate din proiectare sau execuție cercetării. Or necesitatea cercetării era firească odată cu o mai profundă specializare și organizare a muncii în echipă pe șantierele de restaurare, cu atât mai mult cu cât, în ultimul deceniu al regimului comunist, istoria arhitecturii românești fusese aproape suprimată din învățământul superior.

Începutul, în decembrie 1989, al Revoluției în România a marcat și începutul unei noi etape în organizarea cercetării, inventarierii, protecției, conservării, restaurării și punerii în valoare a monumentelor istorice. Patru tendințe s-au confruntat încă de la început.

Mai întâi aceea provenind din spiritul legislației adoptate în 1974 și care, inspirându-se poate și din funcționarea în Italia a unui Minister al Bunurilor Culturale ar fi dorit o lege comună a muzeelor și monumentelor. Celelalte trei tendințe se refereau direct la modalitatea de abordare a monumentelor istorice, inspirându-se fie din felul cum funcționase Direcția Monumentelor Istorice înainte de 1968, fie între 1968 și 1977, fie, în sfârșit după experiența anilor 1901-1948, îmbogățită cu aceea a țărilor europene cu o organizare administrativă și o problemă patrimonială comparabilă cu a României.

Nu puține erau controversatele terminologice, între cele mai grave mi se pare opoziția față de introducerea conceptului de sit - și să ne aducem aminte

de lupta, "încununată de succes", pentru suprimarea termenului din titulatura Comisiei Naționale și a Direcției Monumentelor Istorice. Apoi ciudata rezervă față de denumirea de *inventariere* căreia i se preferă termenul, cu alt sens, împrumutat din limba rusă, de *evidență*.

Am relevat cu alt prilej, evocând un ilustru și drag dispărut, efortul pentru impunerea în 1990 a limitei de 50 de ani înainte de prezent pentru declararea calității de posibil monument istoric, câtă vreme eram întrebat, cu toată seriozitatea dacă după anul 1800 se mai putea vorbi de monumente istorice.

În aceste condiții nu este de mirare că Lista oficială legală a monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice, elaborată și promulgată în 1990-1991 (pentru orașul București în 1992), a suscitât numeroase discuții. A fost criticată în primul rând pentru prea marele număr de monumente istorice clasate. Trecând peste considerațiile extramonumentalistice - politico-economice - gravă mi s-a părut ideea includerii în liste a unor capete de serie, idee care prezidase în ultimul deceniu al regimului comunist distrugerea a numeroase monumente care nu avuseseră șansa să fie trecute la răbojul cutărui arhitect oltean sau muntean - capete de serie.

Controversat este și rolul arheologiei în cadrul proiectelor de protecție, conservare și restaurare a monumentelor istorice. O veche obișnuință cerea arheologului implicat în proiectele de restaurare să ofere doar cota nivelului de călcare al constructorilor monumentului pentru eventuala sistematizare verticală. Restul nu putea fi decât un impediment pentru finalizarea proiectului. De altfel, unei arheologii căreia i se admitea doar lucrul în subteran, fără necesara corelare cu cercetările de parament, cu studiile istorice și mai ales cu cercetarea de planuri vechi și catagrafii, nu i se putea permite să modifice nici măcar parțial un proiect.

Erau în schimb cercetările arheologice, mai ales în mediul urban sau în zone de mari amenajări teritoriale, chemate să producă descărcarea de sarcină istorică.

Nu este astfel de mirare - și trebuie să o mărturisesc cu tristețe - că niciuna dintre

campaniile arheologice pe care le-am condus sau la care am colaborat în cadrul unor proiecte de restaurare la monumente istorice nu a fost încheiată în ultimii 14 ani. Un caz limită este cel al săpăturilor arheologice de la mănăstirea Aninoasa-Muscel, unde după descoperirea fundațiilor unui nou turn al zidului de incintă, ale unui rezervor circular cu calotă emisferică pentru o instalație hidraulică, a bazei unui turn pentru scara de acces la casele metropolitane – fără a mai vorbi de vechiul cimitir, anterior mănăstirii – toate vestigiile au fost cu grijă acoperite pentru a nu complica și modifica proiectul de restaurare deja avizat.

În același registru se înscrie și cazul Geamiei Gazi Ali pașa din Babadag din 1639 și a șantierului arheologic deschis acolo.

De la aceste cazuri punctuale să trecem la controversata chestiune a rezervațiilor arheologice urbane – a vechilor cetăți pontice grecești Tomis/Tomoi și Callatis. Efortul întreprins încă din 1990 de a declara părți din vechiul oraș antic Tomis și în întregime Callatisa zonă *non-aedificandi* s-au lovit de opoziția ireductibilă a unor specialiști locali pentru care a stăvilii proliferarea blocurilor și a construcțiilor arhitecturale în aceste situri însemna la început, în 1990, înfometarea muncitorilor din fabricile de prefabricate, iar acum atenția la dreptul sacru de proprietate asupra terenului.

Am participat acum mai bine de un deceniu la negocierile dintre conducerile direcțiilor locale franceze de antichități, autoritățile locale, investitori și proprietari.

Pe temeiul unor legi clare și a unor studii temeinice, pentru care se găseau totdeauna fonduri, compromisurile onorabile erau de regulă încheiate.

Sub alte orizonturi, între intransigență și tranzacție s-a strecurat, se strecoară insidiosă, cedarea.

Am lăsat la urmă chestiunea finalității proiectelor de restaurare la monumente și situri arheologice, domeniul celei de-a doua specializări a mea. Am văzut mai toate marile și vechile șantiere arheologice din țară, cu edificiile excepționale în momentul atât de căutatei descoperiri. Azi zidurile lor se risipesc sub șapele de beton puse cândva. Trebuie de a conserva și restaura monumente arheologice în condițiile climatului excesiv al țării noastre, a unui patrimoniu peste măsură și din atâtea locuri agresat, fac foarte actuală discuția lui Viollet-le-Duc despre calitatea materialelor și iscusința arhitectului și constructorului restaurator. S-a bătut mult moneda pe păstrarea substanței originare fără a lua în considerare că azi analizele geologice și ale materialelor de construcție au ajuns îndeajuns de precise pentru a determina nu numai carierele, ci și straturile, varietățile, compoziția, până și calitatea și proveniența apei, nisipului utilizate odinioară, astfel că problema păstrării substanței originare își pierde o bună parte din sensul de altă dată.

Evocarea aici, în fața dumneavoastră, a câtorva dintre chestiunile dezbătute și mereu actuale în ultimele trei decenii nu trebuie să ne facă să uităm atâtea răni monumentale pe trupul României de azi și, dincolo de ceea ce ne desparte, să ne concentrăm eforturile spre patrimoniul în suferință.